

УДК 378.01:159.9-051

Юрій Вінтюк

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: ПРОБЛЕМА ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

Реформування освіти в Україні, спрямоване на інтеграцію у світовий економічний та освітній простір, висуває нові вимоги до підготовки фахівців всіх рівнів, зокрема до навчання майбутніх психологів у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Вітчизняна психологія дедалі впевненіше проникає у різні сфери народногосподарської діяльності, і цей процес все більше прискорюється та поглиблюється, оскільки належить до загальносвітових тенденцій. Проте, перш ніж розглядати питання про приведення системи навчання фахових психологів до рівня сучасних вимог, необхідно з'ясувати, у чому полягає проблема їхньої підготовки в наявних умовах і які основні складові вона містить. Вказана обставина зумовлює актуальність даного дослідження.

Проблема, що перебуває у центрі розгляду в даній роботі, полягає в тому, що рівень підготовки психологів у ВНЗ в Україні не відповідає ні запитам повсякденної практики, ні світовим вимогам. Її поява зумовлена тим, що вітчизняна наука, зокрема психологічна, довгі десятиліття виконувала функцію обслуговування панівної ідеології, внаслідок чого була деформована і не орієнтувалася на запити повсякденної практики, тобто потреби народного господарства країни. Отже, зазначена проблема зумовлена невідповідністю між рівнем сучасних психологічних знань, а також рівнем освіти, якістю підготовки майбутніх психологів у вітчизняних ВНЗ – з одного боку; та потребами народного господарства, запитам практики – з іншого. Дана суперечність вимагає ретельного розгляду для пошуку можливих шляхів її розв'язання.

Мета статті – виявити й охарактеризувати головні аспекти проблеми підготовки майбутніх фахових психологів у ВНЗ в сучасних умовах. Завдання дослідження: виявити та проаналізувати закономірності підходів до висвітлення даної теми у різних дослідників; запропонувати конструктивний підхід до розгляду даної теми; виявити головні аспекти проблеми та охарактеризувати їх.

Спеціальних праць, присвячених розгляду даної теми, знайдено не багато; проте дослідники, звертаючись до різних питань підготовки майбутніх психологів, переважно формулюють проблему, яку розгля-

дають, або ж визначають окремі її складові. Відзначимо також схожість проблеми та її складових як при підготовці майбутніх психологів, так і їхній подальшій фаховій діяльності та вдосконаленню, оскільки увесь процес навчання – це підготовка до вирішення проблем, що постають у роботі за обраним фахом. Хоча дослідники переважно не виокремлюють цю обставину, слід погодитися, що у професійній підготовці необхідно лише те, що знадобиться у подальшій діяльності.

Труднощі викладання психології в даний час виявилися дуже різноманітними. Одні з них існували і в попередні десятиліття, інші характерні лише для даного часу; ряд із них характерні для всіх країн пострадянського простору, інші наявні лише у певних регіонах чи навчальних закладах; певні особливості характерні саме для викладання психології, а інші належать до традиційних проблем педагогіки тощо. Отже, доречно розглянути всі можливі прояви та складові проблеми з тим, щоб у кінцевому підсумку зробити їхню класифікацію. Однак у будь-якому випадку огляд слід розпочати з найзагальніших характеристик проблеми.

К. Гайдар із цього приводу зазначає, що психологічна освіта за останні два десятиліття змінилася кардинальним чином, передусім сама спеціальність перейшла з розряду унікальних у категорію масових професій. Дана обставина, на її думку, породжує суперечності та труднощі, які не були властиві підготовці фахових психологів раніше. Вона зумовлена тим, що виникла суперечність між кількістю психологів, яких випускають ВНЗ, і якістю їх професійної підготовки, при цьому не просто змінилася кількість психологів, іншим став порядок їхньої чисельності. На думку дослідниці, швидке зростання кількості навчальних закладів, факультетів і кафедр психології, які готують майбутніх психологів, не приводить до зростання рівня професіоналізму фахівців [2, с. 92]. Дана тенденція характерна для всіх країн пострадянського простору, вона значною мірою визначає процес викладання психології у ВНЗ, хоча даний чинник перебуває поза навчальним процесом, тобто належить до соціальних тенденцій, характерних для даного часу. Відзначивши слушність цих і подальших міркувань К. Гайдар із даного приводу, розглянемо також інші детермінанти процесу підготовки майбутніх психологів у ВНЗ, щоб виявити складові проблеми.

О. Матвієнко і О. Затворнюк при розгляді проблеми професійної підготовки майбутніх психологів з огляду на необхідність пошуку нових підходів і концептуальних ідей до її розгляду відзначають, що в цьому надзвичайно важливому та складному процесі слід врахову-

вати результати досліджень із різних галузей наукового знання: філософії, соціології, економіки, техніки, психології та педагогіки. Вони констатують, що даній проблемі присвячено безліч наукових досліджень, у рамках окремих наук розглянуто різні аспекти, сформовані різні позиції та концепції. При цьому, на їхню думку, різні взаємоповнюючі погляди на професійну підготовку можуть значно поглибити наші уявлення про сутність цього процесу [5, с. 218]. До основних компонентів системи професійно-педагогічної підготовки дослідники відносять її мету, функції, структуру, зміст, форми і методи реалізації та контроль. Відтак вирішення проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців, тобто ефективність процесу їхнього навчання залежить від рівня розробленості та взаємодії зазначених складових і вмінь застосовувати теоретичні знання на практиці. Відзначимо правомірність цих міркувань, однак основну увагу в них зосереджено на психологічному та педагогічному аспектах проблеми, тому продовжимо огляд думок із цього приводу інших дослідників.

І. Литвиненко звертає увагу на ще один важливий аспект даної проблеми – особистісний. Дослідник зазначає, що вирішити низку важливих, досить непростих завдань, які ставить перед фахівцями наша держава у даний час, може лише творчий, високоосвічений спеціаліст, який здатний до організації своєї професійної діяльності, готовий навчатися впродовж усього життя і володіє мистецтвом самопізнання, самовдосконалення тощо. З огляду на це він відзначає, що сьогодні проблема підготовки майбутніх спеціалістів має важливе соціальне значення, тому до неї прикута увага всього суспільства [4, с. 186]. Так з особистісного виходимо на ще один важливий аспект даної проблеми – соціальний.

М. Савчин і З. Гавриш вказують на такі основні аспекти з огляду на коло завдань, що постають у діяльності практичного психолога: соціальний, моральний і духовний. Вони вказують на те, що діяльність практичних психологів регулюють право, нормативи, суспільна й індивідуальна мораль; при цьому право завжди повинно відображати чинні суспільні норми і відповідати загальному рівню розвитку суспільства. Суспільна мораль – це неформальні норми поведінки, традиції, звичаї, які склалися у суспільстві. До центральних понять суспільної моралі належить почуття обов'язку перед іншими людьми; індивідуальна мораль – це совість кожної людини [6, с. 169]. Всі зазначені чинники детермінують не лише поведінку кожної людини, але й діяльність практичного психолога, що необхідно враховувати у

процесі підготовки майбутніх фахівців. Відзначимо також, що моральність людини належить до ресурсів її соціального здоров'я, оскільки визначає здатність адаптуватися до його вимог; тому звідси виходимо на ще один важливий аспект проблеми – валеологічний.

Найретельніше дослідження провела Ж. Вірна, яка здійснила всебічний науково обґрунтований аналіз проблеми професіоналізації психолога, де особливу увагу приділено мотиваційно-смісловій регуляції особистості в ході набуття і трансформування її професійного досвіду [1]. Дослідниця виділяє:

- соціально-культурні аспекти професіоналізації особистості;
- динамічні аспекти професіоналізації особистості;
- концептуально-технологічні аспекти професіоналізації особистості.

Однак, розглянувши кожен із названих аспектів, основну увагу вчена приділяє мотиваційно-смісловій регуляції у професіоналізації особистості та не робить спроби звести всі відомості про проблему в єдину систему.

Згідно з уявленнями вітчизняних і зарубіжних дослідників, для підготовки майбутніх фахових психологів під час навчання у ВНЗ важливими є такі компоненти: особистісного розвитку (О. Бондаренко, Ю. Долинська, С. Максименко, В. Панок, Н. Пов'якель, Т. Титаренко, Н. Чепелева, Т. Яценко), формування професійної майстерності та здійснення роботи щодо самовдосконалення (І. Зязюн, В. Рибалка, І. Цушко), опанування основ надання психологічної допомоги особистості (Л. Карамушка, М. Малигіна, В. Панок), розвиток професійного мислення (Т. Гура, М. Кашапов, Ю. Корнілов, С. Максименко, В. Панок, Н. Пов'якель, О. Тихомиров, Н. Шевченко), розвиток соціальної активності (О. Бондаренко, М. Гуліна, Д. Пенішкевич, В. Сагарда, Д. Струннікова), формування професійної креативності (В. Моляко), формування професійної компетентності (І. Зязюн, В. Панок, В. Рибалка, М. Шаплавський), формування професійної Я-концепції (В. Католик, О. Ямницький), розвиток критичного мислення, здібностей до прогнозування, імпровізації, інноваційності (М. Іванчук, Л. Карамушка, С. Максименко, Н. Ничкало, Д. Пенішкевич), формування творчого потенціалу особистості (Ж. Вірна, О. Киричук, Н. Ничкало, В. Рибалка), свідоме самовизначення у власній психологічній практиці, прийняття відповідальності за наслідки (В. Панок, Н. Чепелева, Н. Шевченко), розвитку професійної ідентичності (Т. Лигоміна, Н. Дятленко), самоактуалізації майбутнього психолога (Н. Старинська), підготовка до науково-дослідницької діяльності (П. Горностаї, М. Гуліна, Л. Ка-

рамушка, С. Максименко). Погоджуючись зі слушністю висловлених міркувань, зазначимо, що вони вказують лише на окремі компоненти психологічного аспекту проблеми.

У фаховій літературі зустрічаємо різні підходи до розгляду проблеми професійної підготовки майбутніх психологів, зокрема загальнонауковий з урахуванням психологічного, педагогічного, особистісного, соціального і морального аспектів. Слід відзначити не лише правомірність даного підходу, але і доречність його застосування на початку дослідження.

Проте немало дослідників розглядають проблему з вузькопрофесійних позицій. Вони виділяють ряд суто психологічних аспектів проблеми підготовки майбутніх психологів:

- процес професіоналізації особистості;
- формування професійної самосвідомості;
- становлення професійної Я-концепції;
- формування фахової компетентності;
- розвиток професійного мислення та ін.

Даний підхід також правомірний, проте придатний для застосування на подальших етапах дослідження проблеми. Інші науковці в якості складових проблеми підготовки психологів виділяють:

- теоретичну підготовку;
- методичну підготовку;
- практичну підготовку;
- консультативну підготовку та ін.

Дані компоненти є складовими педагогічного аспекту проблеми. Не рідко як складові єдиної проблеми підготовки майбутніх фахових психологів вказують різні можливі конкретні випадки їхньої професійної діяльності:

- робота з віктимними підлітками;
- робота з прикордонниками;
- робота з подружніми парами;
- робота з постраждалими внаслідок бойових дій та ін.

Можна припустити, що всі ці підходи відображають розкриття різних рівнів проблеми, одні з них розглядають її в цілому, інші – лише окремі складові, треті – їхні елементарні компоненти і т. ін. Однак ніхто з дослідників не повідомляє підходу, який покладено в основу, ні критерію виділення саме цих її складових, що спонукає до проведення самостійного дослідження.

Згідно з гносеологічним принципом «від загального до конкретного», передусім доречно з'ясувати, у чому полягає сутність проблеми;

як виглядає проблема підготовки майбутніх фахових психологів із позицій підготовки у ВНЗ; які основні складові цього процесу. Загалом погоджуючись із думками інших дослідників, відзначимо, що до головних аспектів дослідження необхідно віднести філософський, який передбачає висвітлення даної проблеми з позицій пошуку доцільності певної конкретної діяльності, з'ясування її сенсу, необхідності, передусім із позицій пошуку людиною свого місця у світі, формування світоглядних засад її буття як у світі загалом, так і в суспільстві зокрема, а також враховує наявність у людини свободи вибору, розглядає з філософських позицій процес формування особистості людини, її професійне становлення та його особливості в певних соціокультурних умовах. Оскільки пошук людиною свого місця у світі передбачає вибір нею певних видів діяльності, проблема підготовки майбутніх фахівців пов'язана з формуванням їхнього світогляду, міркуваннями про світ і власне місце в ньому.

Проте буття людини, її формування та діяльність відбуваються в суспільстві, тому наступним розглянемо *соціальний аспект*. Він полягає в тому, що діяльність професійних психологів, спрямована на надання допомоги суб'єктам суспільних відносин, передбачає не лише оптимізацію різних видів діяльності та стосунків між людьми, але й гуманізацію відносин, вирішення різних соціальних суперечностей. Нині відбувається психологізація суспільства, тобто дедалі ширше проникнення психології у всі сфери соціальної практики; і саме у процесі підготовки майбутніх психологів відбувається забезпечення галузей народного господарства кадрами, від яких залежить ефективність його діяльності. У кінцевому результаті від якості професійної підготовки майбутніх психологів залежить і стан справ у суспільстві, зокрема подолання тривалої тотальної кризи, в якій воно перебуває.

Оскільки суб'єктом суспільної діяльності виступає особистість кожної конкретної людини, слід відзначити і *особистісний аспект*. Він полягає в тому, що як для тих, хто здобуває професію психолога, так і згодом для їхніх клієнтів професійна діяльність створює певні особистісні сенси поведінки та вчинків, формує певні потреби та мотиви, що має певні наслідки для формування особистості, як фахівців, так і тих, з ким вони працюють. Саме наявність такого результату вказує на ефективність роботи психологів. Відповідно, дана діяльність пов'язана з процесом формування особистості задіяних у ній суб'єктів, тому потребує не лише врахування цієї обставини, але і планування впливу та постійного вдосконалення.

Однак діяльність особистості здійснюється за рахунок внутрішніх ресурсів кожної людини, в якості яких виступає її здоров'я, тому слід врахувати і *валеологічний аспект*. Він полягає в необхідності забезпечення фізичного, психічного і соціального здоров'я громадян, дітей, підлітків і молоді передусім, формуванні мотивації до здорового і тверезого способу життя, навчання основам конструктивної та безконфліктної взаємодії з оточуючими, раціонального спілкування, гуманістичного підходу до побудови стосунків з оточенням і до життя загалом. Сюди ж слід віднести моральний бік проблеми, що полягає у необхідності цілеспрямованого втручання у справи та долі інших людей, а відповідно особистісної відповідальності за результати власної діяльності, що потребує наявності відповідного рівня здоров'я від самого психолога. Таким чином проблема підготовки майбутніх психологів пов'язана з формуванням внутрішніх резервів особистості, її діяльністю в соціумі та здоров'ям.

Оскільки йдеться про підготовку фахових психологів, до головних слід віднести і *психологічний аспект*, який полягає в необхідності з'ясувати, які саме знання з психології і в якому обсязі та послідовності необхідно надати у процесі навчання, як поєднати при цьому розгляд традиційних проблем із позицій різних наукових напрямів, шкіл, підходів тощо й уникнути при цьому низку суперечностей, що виникають. Він також включає необхідність вивчення та врахування індивідуально-психологічних особливостей тих, хто навчається, а також особливості розвитку їхньої професійної самосвідомості у процесі набуття необхідних знань, умінь і навичок, як і формування їхньої особистості в цілому. Необхідним є також врахування наявної мотивації як до набуття знань, так і до подальшої діяльності, виявлення її компонентів, а також цілей професійного розвитку та діяльності, а ще наявності вміння ставити завдання для їхнього досягнення, виявлення можливих труднощів та ін.

І, оскільки формування фахових психологів у ВНЗ відбувається в ході цілісного педагогічного процесу, до важливих аспектів слід віднести і *педагогічний*, який полягає в необхідності вибору певних методів, прийомів і способів викладання різних предметів з огляду на можливі теоретичні психологічні суперечності у висвітленні різних проблем і тем навчальних курсів, врахуванні індивідуальних психологічних особливостей тих, хто навчається, тощо. Не менш важлива і необхідність формування належної мотивації як до освоєння фаху, так і до майбутньої діяльності, здатності ставити цілі професійної ді-

яльності та подальшого вдосконалення, розвитку вміння ставити завдання для їхнього досягнення та домагатися їхнього вирішення тощо. Отже, педагогічні чинники значною мірою зумовлюють процес професіоналізації майбутніх психологів у процесі навчання, а тому повинні враховуватися при пошуку можливостей для вирішення проблеми, що розглядається.

Цілісний розгляд проблеми дозволяє виявити окремі її аспекти. Продовження даного дослідження передбачає виявлення інших рівнів проблеми та їхніх складових, а також зведення їх у єдину цілісну систему, що важливо для пошуку і задіяння можливостей її вирішення. Крім цього, педагогічний аспект проблеми потребує подальшого ретельного висвітлення.

Шляхи вирішення вказаної проблеми слід шукати у виявленні можливостей для максимально повного врахування і задіяння всіх виявлених аспектів при формулюванні та вирішенні завдань, спрямованих на підготовку майбутніх психологів у ВНЗ. Розгляд конкретних можливостей вирішення поставленої проблеми потребує проведення окремого, повномасштабного дослідження.

Таким чином, проведене дослідження дає підстави зробити висновки:

1. Наявні у фаховій літературі підходи до розгляду даної теми висвітлюють лише окремі її компоненти, проте праць, присвячених цілісному її розгляду із застосуванням відповідного, адекватного і конструктивного підходу, не виявлено.

2. Як показав аналіз огляду наукової літератури на дану тему, дослідники при її розгляді переважно виділяють лише окремі питання підготовки майбутніх психологів, перераховують їх компоненти, проте не роблять спроб комплексного її розгляду чи намагань класифікувати виявлені складові.

3. На нашу думку, слід виділити такі головні аспекти проблеми підготовки майбутніх фахових психологів: філософський, соціальний, особистісний, валеологічний, психологічний і педагогічний.

4. Всі виділені аспекти проблеми взаємопов'язані та потребують окремого розгляду; продовження цієї роботи матиме наслідком виявлення всіх рівнів і складових проблеми, що дозволить створити їхню класифікацію.

У майбутньому передбачено продовжити дослідження даної проблеми, зокрема детальніше розглянути її педагогічний аспект, а також з'ясувати можливості врахування виявлених складових при пошуку шляхів її розв'язання.

Посилання:

1. *Вірна, Ж. П.* Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : Монографія / *Ж. П. Вірна*. — Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Л. Українки, 2003. — 320 с.
2. *Гайдар, К. М.* Подготовка профессиональных психологов в ВУЗах: новые противоречия и проблемы / *К. М. Гайдар* // Известия ВГПУ. Педагогические науки. — 2014. — № 1 (262). — С. 92-95.
3. *Иванников, В. А.* Проблемы подготовки психологов / *В. А. Иванников* // Вопросы психологии. — 2006. — № 1. — С. 48-52.
4. *Литвиненко, І. С.* Особистісний аспект – проблематика професійного становлення студентів-психологів / *І. С. Литвиненко* // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія. — 2014. — Т. 19. — Вип. 1 (31). — С. 186-194.
5. *Матвієнко, О. В.* Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема / *О. В. Матвієнко, О. М. Затворнюк* // Науковий вісник Херсонського державного університету. — Вип. 1. — Том 1. — 2014. — С. 215-220.
6. *Савчин, М. В.* Вступ до спеціальності : психолог, практичний психолог : навчальний посібник / *М. В. Савчин, З. С. Гавриш*. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. — 400 с.

References (transliterated and translated):

1. *Virna, Zh. P.* Motyvatsiino-smyslova rehuliatsiya u profesionalizatsii psykholoha : monohrafiya (Motivational-sense regulation in the professionalization of a psychologist : Monograph). Lutsk, 2003, 320 p.
2. *Gaydar, K. M.* Podgotovka professional'nyh psihologov v VUZah: novye protivorechiya i problemy (Training professional psychologists at higher schools: new contradictions and problems) // Bulletin of Volgograd State Pedagogical University. Pedagogical Sciences, 2014. No 1(262). P. 92-95.
3. *Ivannikov, V. A.* Problemy podgotovki psihologov (Problems of psychologists' training) // Issues of Psychology, 2006. No 1. P. 48-52.
4. *Lytvynenko, I. S.* Osobystisnyi aspekt – problematyka profesiinoho stanovlennia studentiv-psykholohiv (A personal aspect – the issues of professional becoming of students-psychologists) // Bulletin of Odessa National University named after I. I. Mechnykov. Psychology, 2014. Vol. 19. Issue 1 (31). P. 186-194.
5. *Matvienko, O. V., Zatvorniuk, O. M.* Profesiina pidhotovka maibutnikh psykholohiv yak psykholoho-pedahohichna problema (Future psychologists' professional training as psycho-pedagogical problem) // Scientific Bulletin of Kherson State University, 2014. Issue 1. Vol. 1. P. 215-220.
6. *Savchyn, M. V., Havrysh, Z. S.* Vstup do spetsialnosti : psykholoh, praktychnyi psykholoh : navchalnyi posibnyk (Introduction to profession : psychologist, practical psychologist : Tutorial. Ivano-Frankivsk, 2007, 400 p.

Стаття надійшла до редакції 10.05.16

Ю. Вінтюк

**Професійна підготовка майбутніх психологів:
проблема та її складові**

У статті розглянуто сутність проблеми підготовки майбутніх професійних психологів у вищих навчальних закладах у сучасних умовах і з'ясовані її основні аспекти. Зроблено огляд літературних джерел із даної теми, виділені та проаналізовані особливості використаних підходів до її висвітлення у різних дослідників. Наявні у фаховій літературі підходи до розгляду даної теми висвітлюють лише окремі її компоненти, а праць, присвячених цілісному її розгляду із застосуванням відповідного, адекватного і конструктивного підходу, не виявлено. Дослідники при розгляді проблеми підготовки майбутніх фахових психологів у вищих навчальних закладах переважно виділяють лише окремі питання підготовки майбутніх психологів, перераховують їх компоненти, проте не роблять спроб комплексного її розгляду чи намагань класифікувати виявлені складові. Виділено взаємопов'язані складові проблеми, які вимагають врахування при налагодженні процесу підготовки психологів у вищих навчальних закладах: філософський, соціальний, особистісний, валеологічний, психологічний і педагогічний. Зазначено, що кожен з аспектів проблеми вимагає належного врахування при налагодженні процесу підготовки майбутніх психологів.

Ключові слова: проблема підготовки психологів, головні аспекти проблеми, характеристика аспектів проблеми.

Yu. Vintyuk

**Future Psychologists' Professional Training:
Problem and its Components**

The article is devoted to the essence of the problem of the future professional psychologists' training at the universities under modern conditions and its main aspects. An overview of the literature on the subject is made; the peculiarities of the approaches used to its elucidation by different authors are identified and analysed. Available in professional literature approaches to the consideration of the topic cover only some of its components, and there are no works on a holistic consideration of the use of appropriate, adequate and constructive approach. The researchers when considering the problem of training future professional psychologists in universities mainly point out only some of the problems in future psychologists' training; list their components, but do not make attempts of a comprehensive review or classifying the identified components. The interre-

lated components of the issues that need consideration when organizing a process of psychologists' training at higher schools, namely the philosophical, social, personal, valueological, psychological and pedagogical ones, are distinguished; their characteristics are given. It is noted that every aspect of the problem requires a proper consideration when establishing the process of future psychologists' training.

Key words: the problem of psychologists' training, the main aspects of the problem, the characteristics of the problem aspects.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник С. М. Вдович